

XOJA AHMAD YASSAVIYNING TA'LIM-TARBIYAGA OID QARASHLARI

Sadikova Dildor Abdullayevna

FTTI "Ijtimoiy-gumanitar fanlar" kafedrası katta o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada tarbiyaning tarixiy ildizlari, yurtimizda inson ma'naviy-axloqiy tarbiyasi muammosi bo'yicha olib borilgan izlanishlarda ilgari surilgan g'oyalar, xususan Xo'ja Ahmad Yassaviyning insonparvarlik g'oyalarining bugungi kunda yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati to'g'risida fikr yuritiladi.

***Kalit so'zlar:** pedagogika, ta'lim, tarbiya, adolat, insonparvarlik, halollik, nafs, xulq-atvor.*

ABSTRACT

This article analyzes the historical roots of education, the ideas put forward in research on the problem of spiritual and moral education in our country. In particular, the importance of Khoja Ahmed Yassavi's humanitarian ideas in the education of young people today is considered.

***Key words:** pedagogy, education, training, justice, humanity, honesty, self-esteem, behavior.*

KIRISH

Bugungi kunda Xoja Ahmad Yassaviy hikmatlarining ma'naviy tarbiya sohasida tutgan o'rni juda ulkan ekanligini nazarda tutadigan bo'lsak, uni pedagogik nuqtai nazardan tadqiq qilish va ta'lim-tarbiya amaliyotida foydalanish ishlarini ko'rsatib berish, bugungi kunda pedagogika fani oldida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Milliy tariximiz va umumbashariy taraqqiyot rivojiga unutilmas hissa qo'shgan olimu fuzalolarning mafkura va uning jamiyat hayotidagi ahamiyati haqida qoldirgan ilmiy merosi, falsafiy qarashlarini har tomonlama o'rganish darkor. Abu Nasr Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Ahmad Yassaviy, Alisher Navoiy, Bahouddin Naqshband, Najmiddin Kubro kabi ulug' ajdodlarimizning shu mavzuga daxldor asarlarini va g'oyalari alohida ahamiyatga egadir. Yuqoridagi fikrdan ayonki, Xoja Ahmad Yassaviy buyuk siymolar qatorida juda katta ma'naviy-tarbiyaviy meros qoldirgan.

Xoja Ahmad Yassaviy (Yassi yaqinidagi Sayram shahri, taxminan 11-asrning 2-yarmi (1166) tasavvufning mashhur namoyandalaridan biri, turkiy xalqlarning buyuk shoiri. Otasi Shayx Ibrohim javonmardlik tariqatiga mansub nufuzli zotlardan bo'lgan. Yassaviy chig'atoy tilida ijod qilgan. Yassaviy tug'ilgach, ko'p o'tmay onasi

– Muso Shayxning qizi Oysha xotun vafot etadi. 7 yoshida otasidan ham ajraladi. Yassaviy tarbiyasi bilan opasi Gavhar Shahnoz mashgʻul boʻladi. Yassaviy opasi bilan Yassiga koʻchib borgach, ustozlari Arslon bobo bilan uchrashadi va undan tahsil oladi (Yetti yoshda Arslon bobom izlab topdim). Yassaviy Yassida botin ilmi sirlarini mukammal oʻzlashtirgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tasavvuf ilmining buyuk namoyondasi, Sharq tasavvufida munosib oʻringa ega boʻlgan “Yassaviy” tariqatining asoschisi va turkiy poeziyaning yirik vakillaridan biri boʻlmish Ahmad Yassaviy tugʻilgan yili noma'lum. Vafoti esa turli yozma manbalarda hijriy 562 (milodiy 1166-67) yil deb aniq koʻrsatiladi. Ammo Nasafiyning Ahmad Yassaviy 1103-yilda tugʻilib, 1166-yil vafot etgan degan fikri ham bor. Ba'zi rivoyatlarda uning 130 yil umr koʻrganligi ta'kidlanadi. Orif Usmon esa: “Rivoyatlarga koʻra, Yassaviy 63 yoshga paygʻambar yoshiga kelgach er ostida hujra yasatib “chillaga” kirgan, qolgan umrini toat-ibodat qilib, riyozat chekib er ostida oʻtkazgan”, deb ta'kidlaydi. Bu rivoyatga koʻra 125 yil, boshqa rivoyatga qaraganda 133 yil umr koʻrib, hijriy 562 yilda vafot etgan. Umuman, Yassaviyning tarjimai holiga oid ma'lumotlar juda kam va u har tomonlama chuqur oʻrganilmagan, e'tibordan chetda qolib ketgan.

Oʻsha zamonlarda ilm-maʼrifatning Movorounnahrda markazlaridan boʻlgan Buxoroda Turkistonning turli tomonlaridan tolibi ilmlar yigʻilishgan. Arslon bobo koʻrsatmasi bilan Yassaviy ham Buxoroga boradi. Davrning eng peshqadam olimi va sofiysi Shayx Yusuf Hamadoniy bilan uchrashib, unga murid tushadi. Buxoroda u arab tili bilan bir qatorda fors tilini ham chuqur oʻrganadi. Forsiyda yaratilgan tasavvufiy adabiyot bilan tanishadi. Xoja Abduxoliq Gʻijduvoniy, Abdulloh Barqiy, Xoja Hasan Andoqiylar bilan hamsuhbat va hammaslahat boʻlib, Yusuf Hamadoniy muridlari qatoridan oʻrin oladi. Bugungi kun talaba-yoshlarda Yassaviy hikmatlarini oʻrganish orqali bir-biriga mehr- muhabbat, muruvvat va oqibat, saxiylik, saxovat diyonat, qanoat, himmat, adolat, sabr- toqat, mehribonlik, rostgoʻylik fahm - farosatlilik, ziyraklik kabi maʼnaviy-axloqiy sifatlar rivojlanib borganligiga guvoh boʻldik. Yassaviy yoshlarga murojaat qilib, bilim egallash oson emasligini, buning uchun esa yillar davomida har qanday qiyinchiligu mashaqqatlarga qaramasdan tinmay izlanish va oʻz ustida qunt bilan ishlash kishidan irodali boʻlishni talab qiladi. Shunday xulqqa ega boʻlgan Shaxsgina bilim va fan chmqqilarini yillar davomida egallab olishini ta'kidlaydi. Bu borada u oʻzining 20 yoshgacha Buxoroda va boshqa shaharlarda ustozlari rahnamoligida ilm-maʼrifat oʻrganganligi, natijada barcha insonlardagi kabi oʻzida boʻlgan xilma-xil illatlardan umri davomida qutulishga intilganligini quyidagi misralarda ifodalaydi: Oʻn toʻqqizda yetmish maqom zohir

bo'ldi, Zikrin aytib, ichu toshim tohir bmlidi, Qoyda borsam, Xizr bobom hozir bo'ldi, G'avs-ul-g'iyos may ichurdi, tmydim mano. Yoshim etti yigirmaga, o'tdim maqom, Bihamdilloh, pir xizmatin qildim tamom. Ul sababdan Haqqa yovuq bo'ldim mano. Xoja Ahmad Yassaviy mutasavvuflar qoidasiga ko'ra, ilm-ma'rifat hosil qilib, irshod (vasiyatnoma)olganidan keyin ham faqirlik yo'lini tanlab, biror erda muqim uy-joy qilmay, shaharma-shahar, qishloqma - qishloq yurib, xalqni ilmga, ma'rifatga, hukmdorni iymon-e'tiqodga, insof-diyonatga da'vat qiluvchi bilimlarni targ'ib qilgan va zuhd, taqvoni yuzaki tushungan, ilmga amal qilmaydigan zohidlarni qoralagan: Ey behabar, ishq ahlidin bayon so'rma, Dard istagil ishq dardiga darmon so'rma. Oshiq bo'lsang, zohidlardin nishon so'rma, Bu yo'llarda oshiq bo'lsa, tovonni yo'q. Yoki Zohid bo'lma, obid bo'lma, oshiq bo'lgil, Mehnat tortib ishq yo'lida sodiq bo'lgil, Nafsni tiyib, dargohiga loyiq bo'lg'il, Ishqsizlarni ham joni yo'q, iymoni yo'q. Ushbu satrlardan ko'rinib turibdiki, smfiylar orasida ham odilman deb maqtanib, nopok ishlar qiladigan riyokorlar ymq emas. Xoja Ahmad Yassaviy mzing "Hikmatlar" nomli asarida ustoz Arslonbob so'zlarini eslatib, ana shunday bilimsiz dindorlarni qattiq qoralaydi: Pir xizmatin qilduk deb, tolibmen deb yurarlar, Yoyyib harom - harishni, qo'lbarig'a urarlar, Ko'zlarida nami yo'q, xalq ichra kirarlar, Arslon bobom so'zlarin eshitingiz, tabarruk. Yassaviyning «Hikmatlar» asaridagi ilm va aqliy tarbiyaga doir fikrlarni o'rganish va ularni tahlil qilish Shuni ko'rsatadiki, Xoja Ahmad Yassaviy faqat yirik din arbobi bo'libgina qolmay, ajoyib shoir va buyuk ma'rifatparvar, pedagog ekanligi bilan ham kmz mngimizda namoyon bmladi. Uning atrof-muhitdagi hayot ziddiyatlarini kuzatishlari juda nozik va teran pedagogik mushohadalarga boyligi bilan ajralib turadi. Bir zamonlar gullab yaShnagan, ilmu urfon yuksakligiga erishgan Buxoroda ham, boshqa Shaharlardagi kabi, Shohlar va xokimlar, vazirlar va hatto olimlardan himmat, ma'rifat, insof-diyonat yo'qolib ketganligi, ijtimoiy-ma'naviy tarbiyada bo'shliqning paydo bmlayotganligi Yassaviyni juda qattiq tashvishga solayotganligini quyidagicha ifodalaydi:

Ahli dunyo, xalqimizda saxovat yo'q, Podshohlarda, vazirlarda adolat yo'q, Darveshlarning duosida ijobat yo'q, Turlik balo xalq ustig'a yog'di, do'stlar. Yoki Nokas, hasis bediyonat qullar hoqim, Manmanlik haddin oshib, bo'ldi zolim Xalq ichinda xor bo'ldilar darvesh, olim Himoyati xalqni kofir bo'ldi, ko'ring.. . . Bu misralar barcha xalqni ogohlantiruvchi aqliy, ta'lim-tarbiyaviy kuchga ega bo'lgan misralardir. Komillikning asosini, u hamma vaqt tarbiyada, ilmda, axloqiy poklikda deb bilgan va bu bilan u xalq orasida katta shuhrat qozongan. Shu bilan birga Xoja Ahmad Yassaviy fanni, bilimni chala, sayoz o'rganishga qarshi chiqadi. Har bir so'zning ma'nosini bilib olgan holda ularni xalqiga, o'sib kelayotgan yosh avlodga nishon deb keltirgan hikmatlaridagi so'zlarini dur va gavhar bilan tenglashtiradi. Xoja

Ahmad Yassaviy o‘z vazifasiga yuzaki qarovchi, palapartish bajaruvchi, bilimi sayoz olimlarni ayovsiz tanqid qiladi va «haqiqiy olim kim?» degan savolga qator hikmatlari orqali javob beradi: Olim uldur, xisht yostanib tahsil qilsa, Kecha-kunduz Tangrisiga zori qilsa, "Fal-yaz haqu" oyatini tafsir qilsa, Andog‘ olim olim bo‘lur, do‘stlarimo!. Olimlik va undagi yuksak aqliy salohiyatni Yassaviy qanday tushunadi va targ‘ib qiladi degan savol tug‘iladi. Yassaviy buni quyidagicha ta‘riflaydi: «Olimlik - bu shariat bilan tariqatni tushunish, ularning talabiga javob qila bilish». Olimlikning asosiy mezoni sifatida esa Qur‘onni to‘g‘ri tushunish va tushuntirishni belgilaydi. Buni u gavharlarni yig‘a bilish bilan qiyoslaydi: Olim uldur - Shariatda javlon qilsa, Tariqatning bozoriga o‘rnin solsa, Muhabbatning daryosidan gavhar olsa, Andog‘ olim olim bo‘lur, do‘stlarimo!. Shu sababli shoir olimlarning bilimlariga tanqidiy ko‘z bilan qarab men olim deb kitob o‘qishni emas, balki uning ma‘nosini tushunish, har bir so‘zning mohiyatini oyat mazmunidek anglash, shaytonlik, manmanlikdan kechgan, johillik bilmagan kishini olim deb ko‘rsatadi. Yassaviy kitobning ma‘nosini tushuntirib, quruq yodlab, yuzaki o‘qishni bilim olish deb hisoblamaydi. Shuningdek, u oyatlarning tagida yotgan ulug‘ g‘oyalarni tahlil qila olish, uning mohiyatini bilish va hayotga tatbiq eta olish lozimligini uqtiradi: Olimmen deb kitob o‘qur, ma‘no uqmas, Ko‘p oyatning ma‘nosini hargiz bilmas, Takabburu manmanlikni dini tutmas, Olim ermas, johil turur, do‘stlarimo!. Xoja Ahmad Yassaviy ushbu tanqidiy qarashlarini bo‘lg‘usi olimlarga qarata nasihat sifatida yetkazadi. Bu esa ular uchun yanada ko‘proq o‘qish va izlanishga, bilim egallashga, olgan bilimlarini turmushga, hayotga bog‘lab shogirdlariga yetkazishlariga turtki bo‘lgan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda jahon ilm-fani va madaniyati rivojiga ta‘siri haqidagi ko‘plab ajoyib asarlar mavjud. Insoniyat ularni sinchiklab o‘rganadi, o‘tmish ma‘naviy merosiga qunt bilan baho beradi. Keyingi avlodning Yassaviy bo‘lgan hayrati cheksiz. Shu boisdan ham daho mutafakkir ijodiy merosini chuqur anglash yo‘lida dunyoning barcha olimlari hamjihatlikda faoliyat yuritishi zarur. Xoja Ahmad Yassaviy g‘oyalari aсосida ta‘lim muassalari talabalariga ta‘lim-tarbiya berishning alohida shakllari o‘z ichiga quyidagilarni oladi: Yassaviy hayoti va iodiga oid adabiyotlarni, badiiy asarlarni, alloma yaratgan hikmatlarni o‘qish - o‘rganish; tasavvuf allomalarning hayoti va faoliyati bilan tanishish, “Buyuk tasavvuf allomalari komil inson haqida”, “Yassaviy- buyuk mutaassiv”, “So‘fiylar kamtarlik haqida”, “Poklik iymondandir” kabi mavzularda suhbatlar o‘tkazish, Yassaviy pedagogik qarashlariga oid mustaqil ishlar, referatlar tayyorlash, tasavvuf allomalari

hayoti va ijodiga oid teleko'rsatuvlar, filmlarni tomosha qilish, tarixiy muzeylarga sayohat, tarixchi, faylasuf va pedagog olimlar bilan davra suhbatlari tashkil etish.

REFERENCES

1. Axmad Yassaviy. Ibroxim Haqqul. – T.: Gafur Gulom nashriyoti, 2001 yil.
2. Al-Buxoriy. Hadis, Al-jome` as-sahih. -T.: “Qomuslar” bosh tahririyati, 1991-1992 yillar , 1- 4-kitoblar.
3. N. Komilov. Tasavvuf. -T.: «Yozuvchi», 1996 y
4. N.Komilov. «Komil inson haqida 4 risola». -T.: «Ma'naviyat»,1997 y.
5. Kubro Shayx Najmiddin. Jamoling menga bas: Ruboiylar /Forsiydan Matnazar Abdulkakim tarj.-T.: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1994.-64 b.
6. Kurultaevich, I. K., Zairjanovich, Y. S., Abdullayevna, S. D., Botirovich, T. B., & Anatolievna, T. M. (2023). Specifics Of Teaching Foreign Language Speaking To Students At A Non-Linguistic Institute (Iper) In The Distance Learning Format. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(10), 549-559.
7. Sadikova, D. A. (2023). TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE IN THE MODERN STUDY OUTLOOK: TEACHING DICTIONARIES. *World of Scientific news in Science*, 1(2), 104-115.
8. Saparbaevna, R. R., Allanazarovna, E. R., & Nawbahar, O. (2020). Physiological Ergogenic Medicines: Modern Trends Of Application In The Training Of Athletes. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(03), 2020.
9. Reymbaeva Roza, Ernazarova Raya, Joldasbaeva Gulchexra, & Allambergenova Laura. (2023). HANDBALL EFFICIENCY IN THE SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(14), 721–725. Retrieved from <https://humoscience.com/index.php/itse/article/view/1774>
10. Roza, R., Talgat, K., Raya, E., & Aynura, P. (2023). THE CONTENT AND FORMS OF SUPPORT FOR PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF STUDENT TEACHERS. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(10), 273-279.
11. Saparbaevna, R. R., Erejepovich, K. D., Allanazarovna, E. R., & Sabitovna, P. A. (2022). Organization Of Rational Nutrition of Athletes in Training and Competitive Activities. *Specialusis Ugdyimas*, 2(43), 3566-3568.
12. Mamatqulov, E. (2022). TARAQQIYOT STRATEGIYASI YANGI O'ZBEKISTONDAGI MA'NAVIY ISLOHOTLAR ASOSI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(6), 950-953.
13. Saparbaevna, R. R., & Allanazarovna, E. R. (2020). Aspects Of Studying Snakes In The Fauna Of Uzbekistan. *Solid State Technology*, 63(6), 3765-3771.